

Azerbaycan'da Yaşayan Kurban Bayramı Geleneklerimiz

(Kuzey Bölgesi Geleneklerinin Örneğinde)

Zümrüt İbrahimkızı MENSİMOVA¹¹

ÖZET

Makalede Azerbaycan'ın kuzey bölgesinde Kurban bayramı ile ilgili gelenekler araştırılıyor. Tüm müslümanların bayramı olan Kurban, barış, adalet, insanları bir araya getirme bayramı olduğu kadar, aynı zamanda çok enteresan gelenek ve ayinleri ile unutulmaz ulusal bayramlarımızdandır.

Diğer müslüman ülkelerde olduğu gibi, Azerbaycan'ın tüm bölgelerinde de geleneksel olarak önceden hazırlanmış kurbanlıklar kesiliyor. Dedelerimizin, babalarımızın ruhları anılıyor.

Araştırma gösteriyor ki, bu bayram ecdat kültürüne saygının önemli göstergesidir. Makalede dikkat çeken hususlardan biri de budur. Bununla birlikte makalede Azerbaycan'ın kuzeyinde (Zagatala bölgesi esaslı üzerinde) yaşayan enteresan ve rengarenk geleneklerimiz diğer bölgelerimizde karşılıklı, özellikle de bayram öncesi ve bayram günleri yapılan törenler araştırılıyor. Burada yapılan törenler Kurban bayramının hem İslamdan önceki dünya görüşüyle, aynı zamanda İslamla alakalı olduğunu doğruluyor.

Anahtar Kelimeler: Kurban bayramı, gelenek, inanç, Kuzey bölgesi, kosa, hümanizm, beşeri değerler.

¹¹ Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Sosyal Bilimler Bölümünün bilim sekreteri.
E-posta: zumrudibrahimgızı@gmail.com

Gurban Holiday Traditions in Azerbaijan (Based on the Materials of Nothern Region)

Abstract

Gurban Holiday traditions in Nothern region of Azerbaijan were investigated in the article. Being common muslim holiday Gurban is a holiday of peace and brings people together and it is also our memorable holiday with interesting customs. As in other muslim countries sacrifices are made in all regions of Azerbaijan. Spirits of forefathers are being commemorated. As to this investigation it is also the main indicator of respect to ancestors. This is one of the main issues in the article. Article is based on the Nothern region of Azerbaijan(Zagatala). Interesting and colorful traditions, especially before holiday and in holiday traditions are being investigated in comparison with the other regions. Rituals acted here confirm relation of Gurban holiday with islam and before islamic outlook.

Key Words: Gurban holiday, number, kult, nothern region, humanizm, human value, kosa, novruz.

GİRİŞ

Konunun belirlenmesi: Kutsal bayramlardan olan, insanları bir araya toplayarak sevgi, barış, adalet, hümanizm insanseverlik, başkasının derdine acıma gibi insani değerleri sevdirmek, onların arasında refah, barış yaratan Kurban bayramı tüm müslümanların bayramı olmasıyla beraber, hem de insanların, özellikle simsar ve akrabaların birbirlerini anma, hatırlama bayramıdır.

Bu bayrama sosyal konseptten bakıldığında bayramın esas görevi toplumda sosyal-manevi, psikolojik uyumu dengelemek, iyimser bir ruh yaratmak, eski ulusal değerlerimizi korumakla, geleceğe olan güveni daha da arttırmaktır. Bu bayramın İslam dininden geldiği ve Allah'ın kendi elçisine oğlu İsmail'i kurban etmesini buyurduğunu ve sonuçta onun yerine kurbanlık bir koç göndermesi malumdur.

Biz burada genellikle Kurban bayramının Azerbaycan'ın dağlık bölgelerinde yaşayan ve bugüne kadar korunan bazı geleneklerini araştıracağız. Bu gelenekler, kurbanverme motifi Kurban bayramının daha eski düşünceye bağlı olduğunu doğruluyor.

Çalışmanın amacı: Kurban bayramı yüzyıllar boyunca tüm müslüman ülkelerde büyük coşkuyla karşılandığı gibi ülkemizde de her zaman büyük ilgi, istek ve arzu ile karşılanan kutsal bayram olarak kabul ediliyor. Yalnız Sovyetler döneminde Kurban bayramının kutlanması için bazı yasaklar vardı.

Bu araştırmada genel amacımız Azerbaycan'ın kuzey bölgesinde Kurban bayramı ile ilgili yaşayan farklı ve enteresan gelenek ve inançları tanıtmaktır. Daha çok dede-baba ruhu ile bağlı olan, doğanın uyanışını gösteren bahar bayramının bazı unsurlarını kendinde yansıtan mevcut gelenekler Kurban bayramının tarihini daha eski zamanlara bağlıyor.

Azerbaycan'ın farklı bölgelerinde yaşayan Kurban bayramı gelenekleri – yani, bayramın önceki gecesi (ulu gecesi) ve bayram günü dedelerimizin, atalarımızın ruhuna saygı amacıyla pişirilen yemeğe tuz atmak, kapıları açık bırakmak ve başka bu gibi gelenekler bir çok müslüman ülkeleriyle özdeşlik oluşturuyor.

Mitolojik düşünceye göre, ölenlerin ruhları bayram günlerinde emanet bıraktıkları evlerine geliyorlar. Eğer o gün evde güzel sözler konuşulmazsa, bayram ruhu olmazsa, merhumun ruhuna sevap olsun diye tencereye tuz atılmazsa, onların ruhları inciyib gider ve beddua ederler. Bu, tabii ki, atalarımızın ruhuna saygının, sevginin ve eski geleneğe duyulan bağlılığın bir tezahürüdür.

Eskilerden bugüne muhavize edilip saklanan geleneğe gençlerimiz de çok büyük saygıyla yanaşır, tarihi kökümüzü, milli manevi değerlerimizi her zaman korur ve gelecek kuşaklara iletirler ki, gelenek ve göreneklerimiz unutulmasın. Azerbaycan'ın kuzey bölgesinde bulunan Zagatala'nın Gımır köyünde eskilerden bu güne kadar genellikle kutsal evliyaların velilerin adına olan yedi eski ziyaretgâhı gezmek, kesilmiş kurbanı yedi kapıya dağıtmak adeti pek tabii ki yedi rakamının sakrallığı ile ilgilidir.

Kutsal sayılan iki, üç, yedi rakamlarının artık Tören folklorunda tuttuğu rolü malumdur. Tahmin edilebilir ki, bu rakamların yalnız Nevruz, Kurban bayramlarında bir çok ayinlerin adıyla beraber çekilmesi, onların arasında esas gösterici olması, bu sayıların zaman-mekan taşıyıcısı, antik çağda insanlığın önemli bir üsürünü bildirmekle ilgilidir.

Böyle diyebiliriz ki, Azerbaycan'ın kuzey bölgesi olan Zagatala'da farklı biçimlerde düzenlenen Kurban Bayramı iki kaynaktan yararlanır. Birincisi, dini ayinlerle zengin İslami kaynaklardan, diğeri ise İslam öncesi eski düşünceden.

Azerbaycan'ın kuzey bölgesine ait, özellikle Zagatala'nın ayrı ayrı köylerinde Kurban bayramına bir gün kala sabah erkenden her evde yaşlı nenelerimiz dudakaltı, türküler söyleyerek yumurta renkleri, annelerimiz tatlı tedariki görüyorlar.

Öğlen çocuklar guruplara bölünerek (kızlı, oğlanlı) ellerinde kumaştan hazırlanmış poşete tutarak kapıdan kapıya (evden eve) gezer, bayramlıklarını alırlar. Her kes çocukların tatlı, noğul payını verir ve gülyüzle yolcu ederler. Pay alan çocuklar da “Allah kabul eylesin” derler.

Zagatala'nın Muhah köyünde o gün çocuklu-büyükü herkes neşeli bir ruhla üstüne zer-zibalı, taze elbise giyerek akrabaların, komşuların evine bayram kutlamalarına gidiyor. Bayram

vesilesiyle birbirlerini kutluyor, “Bayramın mübarek olsun” (Bayramın kutlu olsun) diyorlar. Adete göre o gün herkesin evinde öyle yüksek misafirperverlik ve cömertlik ortamı oluyor ki, misafir gelen her kes bayram yemeklerinden tatmadan sofradan kalkamazlar. Ev sahipleri gelen misafirleri daha çok sezondan asılı olarak bir çok yemeklerle ağırlıyorlar. Bu yemeklerden en önemlisi bir kaç türde hazırlanan pilav – küçük fasulyeli pilav, kabaklı pilav, sütlü pilav, dereotulu pilav, tosar ekmeği, yaprak sarması, buhar mantısı, tavuk çorbası, güneşin yerdeki sembolü gibi kabul edilen mahara gibi çok lezzetli yemekler yapıyorlar.

“Şu bizim Gıdır köyünde bayram kendine has adetlerle seçiliyor. Bayramın önceki günü bayram paylarını toplayan çocuklar hava karalınca, koyun-kuzu otlaktan dönünce ufak-ufak evlerine dönüyor, erkek çocukları (bazen de kızlar) kadın elbiseleri giyerek yüzlerine maskeler takıp, ya da kömür sürterek ellerinde büyük bir çomakla evden-eve kapı-kapı geziyorlar. Bu kosalar gittikleri yerde seslerini değiştiriyorlar ki, onları hiç kimse tanıyamasın.

Bu bayramın esas göstergelerinden birisi de türlü-türlü renklerle boyadılan yumurtalardır. O yüzden kosalar da gittikleri evlerden daha çok yumurta isterler. Eğer her hangi bir evde onlara verilecek renkli yumurta olmazsa, o zaman kosalar şöyle okurlar:

Allahu ekber yumurta ver,

Vermezsen teyzenin kızını ver.

ve ya

Kim yumurta verirse barışırım,

Kim vermezse küserim,

Ona beddua ederim¹².

Bu bayramda maskenin yeri və rolu büyüktür. Gençlerin maske giyerek kendilerini tanınmayacak görkeme salmaları mitolojik bakış açısından, tabi ki, ritüel yerinde bulunan kötü kuvvetlerin, kötü ruhların şerrinden, hatasından korunmakla alakalıdır. Folklorşünas

¹² Mensimova Zümrüt. Zagatala folklor örnekleri. I cilt, 2017, 504 s, s. 22

araştırmacı Sefa Karayev doğru olarak söylüyor ki, ritüel zamanı maske giyinmeni nedenini gerçek dünya tehlikesinden korunmak ve mitolojik varlıklarla ilişkileri ayarlamakla ilgilidir¹³.

Kurban bayramında da gençlerin maske giyerek ayin icra etmeleri doğrudan korunmak isteği ile alakalıdır. Yumurta hayatın, yaşamın başlangıç sembolü gibi izah ediliyor.

Diğer taraftan biz bu Kurban bayramı geleneğinin benzerine Türkiye'nin bazı bölgelerinde de rastlıyoruz. Örneğin, Konya'nın Kadıhisar bölgesinde "Kız kaçırma" oyunu adı ile bilinen halk oyunu düğünlerde kına töreni için kız evine giderken oynanılıyor.

Burada da aynen iki adam kadın libası giyerek yüzlerine boya sürüyor ellerine çomak alarak tören mekanında kızları koruyorlar¹⁴.

Araştırmacı Muhammet Dadaşzade ise bayramlarda yumurta sunulmasını evin sahibine ve aile üyelerine sağlık dilemekle bağlıyor. Çünkü yumurta yaşamın kaynağı ve canlıların yaranması sembolü olarak kabul edilmiştir¹⁵. Burada ecdat kültürüne tapınmaya da rastlanıyor.

Şakacı kızlar, gelinler kendilerini tanınmaz görkeme salıyor, yalnız bayram hediyelerini aldıktan sonra kim olduklarını söylüyorlar.

Genellikle, şakacı kızlar, gelinler kendilerini tanınmaz görkeme salarak paylarını alınca kim olduklarını söylüyorlar. O gün kosalar hep birlikte köyün en şakacı adamının evine gidiyorlar. Adam uyanıksa onunla güzel sohbetler ederler, espriler yaparlar. Uyuyorsa da uyandırmak için halıya büküp yattığı yerden dışarıya çekiyorlar.

Burada dikkatimizi çeken ana nokta bayramın önceki gecesi (bazen arafa akşamı da diyorlar) gün batımına yakın küçük çocukların sokaklardan çekilerek evlerine gitmeleri, onların yerine kendilerini tanınmaz kılığa salarak bameze hareketlerle gruplar halinde evlere giden yeniyetme

¹³ Sefa Karayev. Mikolojik kaos: yapısı ve şiiriyeti. Bakü, "İlim ve tahsil" yayın evi, 2016, 220 s.136

¹⁴ Gönen S.Türk kültüründe kız kaçırarak evliliğin köy seyrilik oyunlarındaki izleri. <http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/view/507/497>

¹⁵ Dadaşzade M. Azerbaycan halkının orta asr manevi medeniyeti (tarihi etnografik araştırma) Bakü, İlim yayınevi, 1985, sf. 117

gençlerin gelmesidir. Bu gençlerin sıra dışı hareketleriyle, oyunlarıyla insanların keyfini açmaları bu adetin daha eski düşüncenin ürünü olduğunu açıklıyor.

Günümüzde de yapılan bu gelenek şöyle açıklana bilir: Bayram günü hem de dedelerimizin, atalarımızın ruhunu anma, saygı günüdür. O gün evlere gelen yakınların ruhlarıyla beraber, tören yerinde kötü niyetli güçler de toplanıyor, – diyorlar. Bu güçler insanları etkilemeye, onları iyi düşüncelerden mahrum etmeye çalışıyorlar. Gençlerin tam karanlık olunca desteler halinde sokaklara çıkmaları, seslerini değiştirerek konuşmaları, demir eşyaları bir-birine vurmaları doğrudan kötü güçleri ve cinleri ritüel yerinden uzaklaştırmak anlamına hizmet ediyor.

Tüm bu gibi çeşitli özellikler kosaları belli ayınlar, törenler geçiren ruhlarla magik temas kuran gamşamanlara yaklaşıyor. Bu ritüel ayınların şamanlarla ilişkisine fikrimizi kanıtlamak için Nizami Halilovun araştırmasına dikkat yetirelim: Ona göre, kılık değiştirmekle (at, geyik, ve başka kılıklara girerek) güya ruhlar alemine yolculuk eden şer ve hayır ruhlar ile iletişime giren şamanlar, kendilerini coşkulu, tutkulu adam olarak gösteriyorlar. Onlar kendi dansları ile hipnoz, çeşitli fokuslar, kendinden çıkarma derecesine düşürüyor, uydurma hareketleriyle (okumak, oynamak, zıplamak) sinirli halde bayılan ruhani olarak kendilerini gösteriyorlar¹⁶.

Kurban bayramının önceki gecesi düzenlenen törende kosalar şamanlara benzer hareketler ediyorlar. Onlar tören yerinden kötü ruhları kovmakla beraber, hem de insanları eylendiriyor, güldürüyor, kederden uzaklaştırıyor, kötü güçlerden korumağa çalışıyorlar. Onlar kılık değiştirerek, kendilerini tanınmaz hale getirerek sanki hem kendilerini, hem de ev sahiplerini korumuş oluyorlar. Şamanların sıra dışı hareketlerine kaos ve uzay konseptinden yanaşmış, folklorşünas alim Seyfeddin Rızasoy yazıyor ki, kaos ölümler dünyasıdır. Buraya ölmeden önce gelmek mümkün değildir. Kaosa canlı statüsünde atlayan şaman kahramanlar ritüel ölümle kılıkdeğişme // dönüşüm ile şu dünyaya geçiyorlar¹⁷.

Kurban bayramında gezen her bir çetenin kendi başkanı olur. Grubun katılımcıları genellikle onların yönetimleriyle hareket ediyorlar. Fikrimizi daha da esaslandırmak için folklorşünas,

¹⁶ Halilov Nizami. Ozan sanatının teşekkülü. Bakü. Bakü Devlet Üniversitesinin yayınevi, 2003, s. 37-38

¹⁷ Rzasoy S. Oğuz mifologiyası ((yöntem, yapı, rekonstrüksiyon). Bakü: “Nurlan” yayınevi, 2009, 363 s., sf. 360

akademisyen Azat Nebiyevin fikirlerine dikkat çekmek istiyorum: "Şaman oyun gösteren profesyonel, taklitçi, bedruhları kovan, hayır ruhları çağırın oyuncudur"¹⁸.

Kurban bayramı günü desteler halinde kosa gezmek adeti zamanla belli transformasyaya uğramasına rağmen, esas mahiyetini koruyup saklamıştır.

Selaheddin Bekki "Türk mitolojisinde Kurban" adlı makalesinde yazıyor: "*Kurban kesme eylemi İslam dininin doğuşundan çok önceki çağlara kadar uzanır. Çok eski tabiat dinleri ile Mezopotamya, Anadolu, Mısır, Hint, Çin, İran ve İbrani dinlerinde yılın belli aylarında dini törenlerle kurban sunma, bayram yapma geleneği vardır. Ancak insanlık tarihinde en fazla şöhret bulan kurban olayı Hz. İbrahim'inkidir*"¹⁹.

İkinci bir özellik de bayram günü elliyle yığılarak mabete gitmek, toplanan tatlıları insanlara dağıtmaktır. Burada dikkat çeken başlıca nokta kimsesizlere yardım etmek, aç insanları bayram sofrasına davet ederek karınlarını doyurmaktır.

Azerbaycan'ın kuzey bölgesi olan Zağatalanın Ğımır, Bazar, Çobankol köylerinde Kurban bayramı günü sabahdan büyük-küçük hep beraber ellerinde çeşitli tatlılar – pirinç helvası, ceviz helvası, tatlı ekmek ve diğer tatlılarla mabetlere gidiyorlar.

Zagatala'nın Ğimir köyünde yedi büyük ziyaretkah (mabet) var. Her kes birlikte kendi akrabasının mezarını ziyaret ederek onlara dua okuduktan sonra sıra ile boş yerde, otlukta oturuyorlar. Ahalinin getirdiği tatlılar önce bir yere toplanır sonra ise karıştırılarak oturanlara dağıtılır ve ölenlerin ruhuna ihsan olsun diyorlar.

O gün herkes yaşadığı evin kapılarını açık bırakıyor ki, geziye çıkan ruhlar kapıyı kapalı görerek küsererek getmesinler.

Sabah erkenden kurban kesilir ve yedi ihtiyacı olan eve dağıtılır. Bu bayrama kadar rahmetli olmuş insanların yakınlarını ziyaret ediyor, Kara bayramına (bayram öncesi rahmetli olan birisinin adına Kara bayram, yani siyah bayram denilen bir tören düzenleniyor. Bu törenin

¹⁸ Nebiyev Azat. Azerbaycan halk edebiyatı, Bakü: "Turan" yayınevi, 2002, 516 s.

¹⁹ Selaheddin Bekki. "Türk mitolojisinde Kurban"/http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIMsalahaddin_Bekki_kurban.pdf (14.10.2018, 21:05)

yapılmasında amac rahmetlinin aile fertlerini, yakınlarını yastan, matemden çıkarmaktır) katılırlar.

Zagatalanın Muħaħ, Zeyem, Eliabat köylerinde ise farklı özellikler var. Bayramın önceki günü yalnız erkekler kabristana gider ve Kuran okuturlar. Bayram günü ise kadınlar pişirdikleri yiyeceklerden alıp mezarlığa gider ve oradaca sadaka gibi paylarlar. Onlardan pay alan her kes de "Allah kabul eylesin" diyor.

Muħaħ köyünde bayram günü evlerde annelerimiz ve ninelerimiz özel tedarük görüyor, milli yemeklerimizden pişiyor ve “bayramın kutlu olsun”a gelen misafirleri ağırlarlar. Her kes taze kıyafetler giyor ve büyükleri, yaşlıları ziyaret ediyorlar.

Ecdat kültürüne tapınma Kurban töreni ritüelinde kendini bazı ayinlerde, adetlerde, inanclarda kanıtıyor. Azerbaycan halkını her zaman var eden, ayakta tutan atalarımızdan gelen milli manevi değerleri koruma yeteneğimiz, halk bayramları ile ilgili ayinleri yaşata bilmemiz manevi gücümüz ve içten gelen en samimi sevgiyle bağlıdır. Bir etnosun, köklü kültürün varlığı bu halkın tarihte her zaman yaşaması ve yaşayacağı demektir.

Kurban Bayramı'nda yapılan ayinlerden anlaşılıyor ki, bu adetle Nevruz bayramı adetleri arasında kesin bir bağlantı vardır.

Kuzey bölgesi geleneklerine dikkat edersek görürüz ki, ellerine ağaç parçasından hazırlanmış çomak almak, sesleri değiştirmek ve şaka hareketler ederek insanları eğlendirerek kosa kılığında gezmek Nevruz Bayramı törenlerinde de vardır.

Söylediklerimize açıklık getirmek için Nevruz bayramında gerçekleştirilen bazı geleneklere göz atalım:

Nevruz geleneklerine göre Zagatala'nın ayrı-ayrı köylerinde bayram öncesi genç kızlar kendi aralarında üç il arka-arkaya kendi mahallelerinde dilek töreni yapıyorlar.

Törene davet edilen genç kızlar yedi çeşitte milli yemekler – citter, maħara, tosar ekmeği, kabaklı pilav, cincar girsı, kabak gözlemesi pişiriyorlar. Bu festival 4 etapta gerçekleştirilir.

Önce kızlar sofraya bakıyorlar. Çocuklar ise büyüklerin talimatları ile hareket ediyor, iş yapıyorlar. Günün ikinci yarısında kızlar ve oğlanlar grup halinde yakınlardaki otluk araziye ve yahut bahçelere gidiyor, yüksek ceviz ağaçlarından birinden salıncak asarak sallanıyorlar.

Orada ilk sevgilerini bulur ve severler. Orda gençler ilk sevgilerini bulur ve severler. Gün batınca Nevruz partisi yapılan mahallede müzisyenler için çadırlar kuruyorlar.

Şenliğin tatlı, unutulmaz kısmı da budur. Geleneksel olarak, müzisyenlerle beraber halkın büyük rağbetini kazanmış ozanlar da davet olunuyorlar. Müzisyenler şenliğin güzel yerinde sözü ozanlara veriyorlar. Ortaya çıkan her kes adete göre yedi oyun havası oynamadan (milli dans) meydanı terk edemezler. Daha sonra aniden şenliğe kadın kıyafeti giymiş, üzleri maskelenmiş, kosalar geliyorlar.

Tuhaf dansları, hareketleri ile şamanları hatırladan maskeli adamlar şenliğe toplaşan insanları eğlendirmeye çalışıyorlar.

Nevruz bayramını yapan her kes o akşam niyet edip mahallede ateş yakar. Başda kadın elbisesi giymiş kosalar çomaklarla yaptıkları garip hareketleriyle alevin üzerinden atlıyorlar. Nevruz bayramını eski düşünceyle, doğanın uyanışıyla, Zerdüştlükle, şamanlıkla, İslamla bağlayan bilim adamlarımız çoktur.

Azerbaycan'ın tüm bölgelerinde Nevruz bayramı baharın ve kışın göstergesi olan kosa ve kelin dansları, şakacı hareketleri ile akıllarda kalıyor. Türkiye'de, özellikle Anadolu'da Nevruz bayramının sembolü sayılan “Kel ve Kösa” ile karşılaştırmalı bir oyunlar vardır ki, buna “Hacavat ve Karagöz” diyorlar. Tıpkı "Kel ve Kosa"daki gibi, bu oyunda da, karşı taraflar birbirlerini sorguluyor, konuşmalarıyla çevredeki insanları eğlendiriyorlar.

Burada dikkatimizi çeken ana nokta, her iki bayramda kosaların farklı ritüellerde katılmalarıdır.

Düşünüyoruz ki, Kurban bayramı törenlerinin bu özelliklerini tamamen dini bayramdır diyerek yalnız İslam'a bağlamamız doğru değildir. Kurban bayramında kösanın gezmesi, yumurta isteme adeti muhtemelen eski dünyagörüşe bağlı olan Nevruz bayramı elementlerinin dönüşümü ile alakalı oluşmuştur.

İlginç hususlardan biri de bayram günü Kurban kesme özelliğidir. Tüm müslüman ülkelerinde bir adet var. Kurban temiz olmalı, özel süslenmeli, boynundan ya çingirak, yahut da bant bağlanmalı ki, seçilsin. Bazı yerlerde kırmızı kumaş da bağlıyorlar. Azerbaycan'ın Lenkâran bölgesinin Bileser köyünden Kerimova Şaycan adlı şahısın dediğine göre, burada bayramlığa ayrılmış hayvan erkenden güneşin ilk ışığı yere değmemiş kesilmeli, kurbanlık hayvanı hangi bıçakla kesmek gerekiyorsa o bıçağa önceki günden köyün imamı tarafından dua okunması gerekiyor. Bunlar çok tabii ki, sırf İslam'dan gelen özelliklerdir²⁰.

Burada dikkat çeken nokta, kurban vermenin eski düşünceyle bağlılığı konusudur. Dünyanın yaratılmasından bu yana insanlar doğal fenomenler karşısında aciz kaldıklarından bazı insanları sırayla feda eder, kurban verirdiler. M.Dadaşzade yaptığı araştırmalarda şöyle diyor: “Kurban bayramında her bir müslüman ailesi kendi gücüne göre Kurban keser. Kurbanın belli kısmı dağıtılmalıdır. Bu bayramda, pazarlar, yollar süslenir, her taraf ışıklarla süslenirdi. O gün insanlar şenlik ediyor, çalıp oynuyorlar²¹.”

Bu geleneği biz mitolojimizden başlamış rivayet ve efsanelerimize, masallarımıza gibi takip edebiliriz. Azerbaycan masallarında rivayet ve efsanelerde Dede Korkut destanında da kurbanvermeyle bağlı zamanın taleplerine uygun şekilde bir çok transformasiya (dönüşüm) edilmiş metinlere rastlanmaktadır.

Araştırmacı Sevinc Aliyeva kendi araştırmasında doğru olarak kurban vermeni Azerbaycan halkı arasında bugün çok güncel olan sosyo-kültürel davranış biçimlerinden biri olduğunu düşünüyor. Bu açıdan Azerbaycan folklorunda kurbanverme motivinin ritüel-mitolojik semantikasının araştırılması sorunu önce tören folkloru düzleminde incelemeye önem verir. Öte yandan, kurbanverme aynı zamanda folklor çizgilerinin çok yaygın bir motividir.

Özellikle antik Oğuz destanlarında, aynı zamanda, efsane ve masallarda kurbanvermenin sürekli bir süjet hadisesi olduğuna da rastlıyoruz. Öte yandan, her iki bayramda kosaların

²⁰ Kerimova Şaycan Musa kızı. 1924-2012, Lënkêran rayon Bileser köyü.

²¹ Dadaşzade M. Azerbaycan halkının orta asr manevi medeniyeti (tarihi etnografik araştırma) Bakü: “Elm”, yayınevi, 1985, sf. 73

ağaçtan yapılmış çomaklarla dolaşmaları, ecdad kültürünün göstergesi olan eski arkaik-mitolojik görüşlerle ilgili ağaç pirleri ile yaranan ocaklar da bunlarla sırf ilgilidir.

Kurbanverme törenlerine sadece masallarda değil, efsane ve rivayetlerimizde de rastlıyoruz. Araştırmacı Sevinc Aliyeva belirtiyor ki, antik çağlardan gelen bu gelenek tarihin çeşitli dönemlerinde transformasiya etmiş çeşitli paradigmalarda kendini göstermiştir²².

Kurban bayramında konseptine bağlamda yanaşdıkdı kurban verme aracılığıyla insanların birbirlerine yaklaşmaları, daha da sıcak olmaları, birleşme, yakınlaşma anlamına tapınıyor. Burada dedelerin ruhuna saygı, kaygı, ibadet noktaları da kendini dolgun şekilde gösterir. Eskilerden, atalarımızdan kalan bu geleneği yaşatmak, gelecek nesillere aktarmak azerbaycanlıgımıza, türklüğümüze hizmet eden faktör olarak anlaşılır.

Eski düşünceye bağlı kurban verme Azerbaycan'ın farklı bölgelerindeki ağaç, taş, pirlinde belirli niyetle bağlantılı olarak kesilir. Kimisi evladı için, kimisi dualarının kabul edildiği için kurban kesiyor. Hatta bir çok bölgelerimizde bazı evliyanın, seyyidin, adına bağlı ziyaretgâhlarımızda onların mezarının üzerinde biten ağaçların dallarına kırmızıdan bant, kurdele, ip bağlıyorlar, vücutlarının ağrıyan yerlerine mezar üzerinden taş, toprak sürer, bazen de kendilerini ağaca sürer, dilek tutar, kurbanlar keserler.

Bu törenin esasında ağaç kültü duruyor. Bütün bunlar aynı zamanda ecdad kültürüne ibadetin tezahürüdür. Araştırmalarda biz ağacı - dünya modeli rolünde ve Ağacı - ecdad rolünde görüyoruz. Her iki işlev birbiriyle bağlantılıdır. Ağacın dünya modeli işlevini yerine getirmesi mitoloji kosmogoniyada – dünyayarattmada varlığı demektir. Bu da onun ecdad işlevini gerçekleştirir. Araştırma gösteriyor ki, Azerbaycan'ın farklı bölgelerinde olan çok sayıda ziyaret yerleri var ki, Kurbanverme bu mekanlar için esastır. Bu mekanlardaki kurbanverme kendi antik ritüel-mitolojik semantıkası Bakümandan eski ecdad kültürleri hakkında tesevvurlerle ilişkilidir. Burada, aynı zamanda halk arasında bayramla bağlı oluşan ("yaşlı bayan Kurban bayramında kesilen hayvanın kılından ateşe atıp yakarsa yağmur keser diyorlar) bir çok inançlar da araştırılacaktır.

²² Sevinc Eliyeva. Folklorlarda kurbanverme motivi probleminin nezeri-metodoloji ve ritual-mitoloji esasları. <http://genderi.org/azerbaycan-milli-elmler-akademiyasi-folklor-institutu-dede-gor.html?page=16> (14.10.2018, 21:30)

Sadece Kurban bayramında kesilen hayvan kılının nedeni, çok tabii ki, ilkin hayal gücüyle bağlantılıdır. Ağaç ve taş pirleri ile bağlı kurban vermede ağaç ve taş ilkin ecdat hakkında mitolojik hayal güçlerini kendinde tutuyor.

"Oğuznameler" kurban vermenin arkaik şekilleri ile zengindir. Masallarda kurban vermenin izleri restore ediliyor. Efsanelerde kurbanverme kaosta kosmosun yaradılması şeklinde gösteriliyor²³.

Azerbaycan'ın kuzey bölgesinde bulunan Zagatala'nın Aliabad köyünde yaşayan ulusal azınlıklar sayılan İngiloylarda toprağa, suya kutsal yerlerdeki taşlara, ağaçlara inanç yaygındır. Aliabadda yıl kurak (yağmursuz) geçerse ahali Tepeçöl denilen yere gider, o yerde kurban keser ve etini pişirip oracıkta yer, sonra kürklerini üst giysilerini tersine giyip eve dönerler²⁴.

İnançlarına göre, onlar evlerine ulaşınca kadar yağmur yağıcaktı. Yağmur yağdırmak için kepçeyi kukla gibi süsleyip bir deste erkek çocuğunun eline veriyor, ev-ev gezdirerek şarkı okutardılar.

Kurban verme motifinin korunan ve daha işlevsel olan folklor tarzlarının büyük çoğunluğu piremolojik birimlere yansır. Paremiler "deyim" anlamında kullanılan ifadelerdir. Bizim dilimizde, bir çok deyimler vardır ki, onlar bu ve ya diğer şekilde kurban verme ile bağlıdır. Onların özetlenmesi, arkaik ritüel-mitolojik semantikasını aşkarlamağa izin verir. Araştırmalar gösteriyor ki, Azerbaycan dilinde bugün işlek olan "başına dönüm", "kurban olayım" gibi deyimler eski Kurbanverme töreninin izlerini kendinde tutuyor.

Biz Türk halklarının folkloruna, kültürüne baktığımızda görüyoruz ki, eski zamanlarda yakutlarda at sürülerini büyük yaratıcıya kurban olsun diye bırakırlardı. Başkırtların "Ural Batur" destanında Kağanın yılda bir kez tanrı için kurban verdiğini görüyoruz²⁵.

²³ Sevinç Eliyeva. Folklorlarda kurbanverme motivi probleminin nezeri-metodoloji ve ritual-mitoloji esasları. <http://gendi.org/azerbaycan-milli-elmler-akademiyasi-folklor-institutu-dede-gor.html?page=16> (14.10.2018, 21:30)

²⁴ Aliyev Ş. İngiloylar (Tarihi etnografik araştırma) Doktora tezi. Bakü, 2001, 184 s

²⁵ Atnur G. Ural Batır Destanı Üzerine Bir Araştırma, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) A. Ü. Sos. Bil. Enst. Erzurum 1996, sf. 114-115-118

Azerbaycan folklorunda kurban verme motifinin arkaik resimlerinin korunduğu en zengin kaynaklardan biri "Oğuzname" ve "Dede Korkut" destanlarıdır.

Örneğin, Oğuzname'de her bir Oğuz kavminin onun kurultay ritüelinde kesilen kurbanların kesilmesi geleneği, "Kitabi-Dede Korkut"da Dirse Han'ın Allah yolunda fakir-fügaraya el tutması, onları doyuzdurması, çok sayıda kurban kesmesi, evinin yılda bir kez yağmalanması ve diğerleri buna örnek olabilir.

Burada gösterilen kurban edilecek hayvanların sayısı ile ilgili olan mübalağalı ifadeler "Oğuz Destanı"nda da rastlıyoruz: *"Oğuzun kendi ülkesinden çıkıp çeşitli memleketler alması ve sonra yine geriye, kendi yurduna gelmesi tahminen elli yıl sürmüştü. Oğuz yurda varması şerefine toy için doksan bin koç ve dokuzyüz kısrak kesilmesini emretti ve büyük bir toy yaptı"*²⁶.

Kurban verme Oğuz ilinde sosyal dengenin restore aracı olarak hizmet vermektedir. Aynı şekilde masalarda, efsane ve rivayetlerde de hatta insanların kurban verilmesinin onlarla şahidi oluyoruz. Kurban vermenin izlerine biz kurban bayramı ile birlikte Nevruz bayramı adetlerinde de rastlıyoruz.

Örneğin türk inancında ecdad kültürü ile ilgili verilen kurbanların izine rastlamak mümkündür. Asya Hunlarında her yıl mayıs ayında ecdadlara kurban verirlermiş. Onlara göre esdad mezarları kutsal sayılmıştır²⁷.

Çalışmanın bilimsel yeniliği ve ana sonucu: Böylece, araştırmadan malum oluyor ki, Kurban bayramı tüm müslümanların bayramı olmakla beraber, hem de barış, sulhseverlik, insanseverlik gibi kutsal duyguları aşılıyarak tüm dünyaya nam salan evrensel bayramdır, insanların, yakınların bir araya gelmesi barış, aralarında yakınlık, sıcaklık yaratan bir bayramdır. Kurban bayramı günü ellikce ziyaretleri gezmek, tatlı dağıtımı, Kurbanda kesilen hayvanın kılından kurtarıcı gibi kullanılması, Kurban bayramının önceki akşamı Azerbaycan'ın kuzey bölgesinde gün batınca, özellikle büyük oğlanlardan ibaret desteler halinde şakacı hareketleriyle

²⁶ Togan Z.V. Oğuz Destanı Reşiddin Oguznâmesi, Tercüme ve Tahlili, 2.bs. İst., 1982, sf. 47

²⁷ Halilov Ağaverdi. Türk halklarının yaz bayramları ve Nevruz. Bakü, "İlim ve tahsil" yayınevi. 2012, 144 s., sf. 85

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2020 – 1

World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2020- 1

ISSN: 2717-6584, 2020-1 / AZERBAYCAN Özel Sayısı

kendilerini tanınmaz hale getirerek, ellerine çomak alıp, seslerini değişerek Kosa kılığında gezmeleri bu bayramın eski düşünceyle bağlılığına işaret ediyor.

KAYNAKÇA

1. Aliyev Ş. İngiloylar. Tarihi etnografik araştırma. Doktora tezi. Bakü, 2001, 184 s
2. Atnur G. Ural Batır Destanı Üzerine Bir Araştırma, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) A.Ü.Sos. Bil. Enst. Erzurum 1996, s. 114-115-118
3. Azerbaycan dilinin dialektoloji lüğeti. “Şark-Karp”, Bakü, 2007, 568 s.
4. Dadaşzade M. Azerbaycan halkının orta asır manevi kültürü (tarihi etnografik araştırma) Bakü, “İlim” yayınevi, 1985
5. Halilov Ağaverdi. Türk halklarının yaz bayramları ve Nevruz. Bakü, “İlim ve tahsil”, 2012, 144 s.
6. Halilov Nizami. Aşig senetinin teşekülü. Bakü, Bakü Devlet Üniversitesinin yayınevi, 2003, s. 37-38
7. Kerimova Ş. 1924-2012, Lenkeran rayonu Bileser köyü.
8. Mensimova Zümrüt. Zagatala folklor örnekləri. I cilt, 2017, 504 s.
9. Nebiyev Azad. Azerbaycan halk edebiyatı, Bakü: “Turan” yayınevi, 2002, 516 s.
10. Rzasoy S. Oğuz mifologiyası (yöntem, yapı, rekonstrüksiyon). Bakü, “Nurlan” yayınevi, 2009, 363 s.
11. Togan Z.V. Oğuz Destanı Reşiddin Oguznâmesi. Tercüme ve tahlili, 2.bs. İst., 1982.
12. Selaheddin B. “Türk mitolojisinde Kurban”/<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM-salahaddin Bekki kurban.pdf> (14.10.2018, 21:05)
13. Eliyeva S. Folklorlarda kurbanverme motivi probleminin teorik-metodoloji ve ritual-mitoloji esasları. <http://genderi.org/azerbaycan-milli-elmler-akademiyasi-folklor-institutu-dede-gor.html?page=16> (14.10.2018, 21:30).

BENGI

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2020 – 1
World Journal of Yörük-Türkmen Studies, 2020- 1
ISSN: 2717-6584, 2020-1 / AZERBAIJAN Özel Sayısı

